

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ МУЗИКИ У ВІТЧИЗНЯНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТЬ

М. П. Назаренко

У статті висвітлено основні форми й методи вокально-хорової підготовки вчителів музики у вітчизняних музичних і педагогічних навчальних закладах кінця ХІХ- першої половини ХХ століть, проведено критичний аналіз нагромадженої у цій галузі науково-методичного та практичного досвіду.

Ключові слова: вокально-хорова підготовка, учитель музики, музична освіта, музична культура, навчальний план, національні музичні кадри.

METHODOLOGICAL AND PRACTICAL EXPERIENCE OF MUSIC TEACHERS' TRAINING IN THE NATIONAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS AT THE END OF THE 19TH – THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURIES

M. P. Nazarenko

The basic forms and methods of vocal and choral preparation of music teachers at national musical and pedagogical educational establishments at the end of the 19th the first half of the 20th centuries are shown in the article, a review of methodological and practical experience accumulated in this industry is given.

In the process of creating curricula and programs for musical-pedagogical departments and faculties of pedagogical universities (institutions), the question of different periods was how to ensure the highest efficiency and quality of professional training, which should be the ratio of the general fundamental cycle and professional (musical) subjects, how to make education appropriate, optimal and interesting for students?

In solving these problems, the complexity of the practical activity of the school music teacher was taken into account, which determined the content of his/her professional training at the higher educational institution.

The issue of the professional activity of a music teacher is within the framework of the problems which pedagogical science is solving today. The level of education and spiritual culture of students largely depends on a modern music teacher, if he will take into account the requirements set before him by society, by the advanced theory and practice of pedagogical education.

Key words: vocal and choral preparation, a teacher of music, musical education, musical culture, curriculum, national musical specialists.

Професійна підготовка вчителів музики в різні історичні періоди була зумовлена вимогами суспільства до педагогічних кадрів. Критичний аналіз нагромадженого в цій галузі науково-методичного і практичного досвіду допоможе виявити ті позитивні форми й методи роботи зі студентами, які сприятимуть удосконаленню системи фахової підготовки сучасного вчителя музики в педагогічному університеті.

Ще в другій половині ХІХ ст. передові діячі культури визнавали необхідність музичної освіти народу як одного з естетичного виховання в державному масштабі. Над розширенням обсягу та вдосконаленням викладання музики замислювалися й педагоги загальноосвітніх шкіл, про що свідчить значна кількість опублікованих наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. праць із питань музичної освіти: «Про музичну освіту народу в Росії та Західній Європі» С. Миропольського (1882 р.), «Короткий нарис сучасного стану музичної освіти в Росії» К. Вебера (1885 р.), «Значення музики й співів у вихованні та в житті людини» С. Булгакова. Різні аспекти фахової підготовки вчителів музики кінця ХІХ – початку ХХ століть досліджувались такими вітчизняними вченими: система професійної підготовки вчителів співів (О. Апраксіна), розвиток хорового мистецтва та диригентсько-хорової освіти (Д. Локшин, К. Нікольська-Береговська, Т. Смирнова), вокально-хорова й методична підготовка (Т. Пляченко), розвиток фортепіанної педагогіки і виконавства (Л. Гусейнова, Г. Ципін) та ін.

Метою статті є аналіз системи вокально-хорової підготовки вчителів музики у вітчизняних навчальних закладах кінця ХІХ – першої половини ХХ століть і виявлення позитивних тенденцій такого виду фахового навчання.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. провідними вітчизняними навчальними закладами з підготовки вчителів співів були Московське Синодальне училище церковного співу, Регентське училище в Санкт-Петербурзі та Київська духовна академія. Аналіз навчальних планів і програм Синодального та Регентського училищ довів, що зміст спеціальних дисциплін та методи викладання були ретельно

продумані й обґрунтовані. Так, наприклад, у процесі занять із предмету «Диригування та сумісна гра» учні набували навичок ансамблевої гри, опановували методи роботи з інструментальним колективом і техніку диригування. На цей предмет відводилось 2 години на тиждень з VI по IX класи. Такий вид роботи вимагав не тільки знання форми і стилю твору, але й виконання на фортепіано складних партитур, що також підвищувало рівень інструментальної підготовки учнів. Позитивним, на нашу думку, є те, що «Постановка голосу» викладалась по 8 год. на тиждень уже з I класу, «Церковний спів» – по 3 год. на тиждень у I та II класах та по 2 год. з III по IX класи [3].

Особливістю навчання в Синодальному та Регентському училищах було те, що проходження навчального курсу пов'язане не тільки із грою на фортепіано, але й на скрипці, а для більш обдарованих – на віолончелі. Це, на нашу думку, сприяло розвитку в учнів таких професійних якостей, як гострий музичний слух, чистота інтонування, уміння відрізнити характер звуковедення й темброве забарвлення звука.

Вихованці вивчали складні хорові твори з акомпанементом, що поповнювало їх репертуарний багаж, а також розвивало навички читання з листа. Програмою Синодального училища 1911 року на предмет «Вивчення хорової партитури за фортепіано» відводилось по 3 уроки на тиждень у IV–V класах і по 2 уроки – у VI–IX класах. Предмет «Церковний спів і його історія» вивчався 3 год. на тиждень у підготовчому та I класах, по 1 год. на тиждень у IV, V та по 2 год. у II, III, VI, VII, VIII, IX класах. «Методика церковного та шкільно-хорового співу» вивчалася тільки у IX класі по 2 год. на тиждень. Груповим заняттям «Диригування та сукупна гра» відводилося по 2 год. на тиждень з V по IX класи. А такі предмети, як «Постановка голосу (колективно та індивідуально)», «Теорія постановки голосу», «Уставний спів» вивчалися у IX класі по 2 год. та по 1 год. на тиждень. Цією ж програмою було передбачено тільки 3 уроки на тиждень з фортепіано (по 20 хв.) у I–III класах, 2 уроки – у III–V класах та по 1 уроку на тиждень у VI–IX класах. Це було обґрунтовано постановою правління Синодального училища за 1904р., у якій зазначено, що училище «...за своїм Статутом не призначене виробляти славетностей скрипкової та фортепіанної гри або спеціалістів з інших музичних предметів, а має готувати досвідчених учителів...» [3, с.93].

Великий інтерес викликають інтегративні форми організації навчальної діяльності учнів. Так, для вихованців Регентського училища головним предметом був інтегративний курс «Читання хорових партитур за фортепіано у зв'язку з керуванням хором», у якому об'єдналися розділи з хорознавства, методики постановки голосу, елементарної теорії музики, гармонії, сольфеджіо, музичних форм, а також передбачалося оволодіння практичними навичками хорового диригування та гри на фортепіано хорових партитур. Програмою з цієї дисципліни передбачено вивчення таких складних творів як «Великий канон», «Реквієм» ч. 7 В. Моцарта, «Легенда», «Соловейко» П. Чайковського, концерти для хору, виконання яких на фортепіано вимагало високого рівня володіння інструментом [10]. Ми вважаємо, що застосування методу комплексного вивчення таких творів не тільки підвищувало диригентську майстерність та рівень загальномузичної та методичної підготовки учнів, але й сприяло розвитку важливого для шкільного вчителя вміння – різнобічної роботи над музичним твором. Отже, високий рівень професійної підготовки випускників Синодального та Регентського училищ довів доцільність системи навчання вчителів музики, розрахованої на тривалий період (починаючи з дитячого віку), побудованої на принципах інтеграції предметів, єдності теорії та практики.

В історії становлення музичної освіти в Західній Україні друга половина XIX ст. позначена розгортанням музично-освітньої роботи та активізацією хорового руху. Осередком хорового співу були переважно такі навчальні заклади, як гімназії, бурси, семінарії. В атмосфері неприхованої політики денационалізації українського населення питання про систематичну музичну освіту навіть не виникало. Навчання у вищих навчальних закладах фактично було закрите для населення Західної України. Натомість у семінаріях та гімназіях отримували досить скупі музичні знання, хоча опанування нотною грамотою було обов'язковим.

У 1873 р. було проведено реформу початкової освіти в Східній Галичині, а наступного року для всіх категорій народних шкіл Австро-Угорщини видано навчальні плани, згідно з якими уроки співу та музики стали обов'язковими. Хоча виявлена увага офіційної влади до питань музичного виховання в Галичині була мізерною, проте в тодішніх умовах вона знаменувала крок уперед у музичній освіті й справі поліпшення культурної ситуації загалом.

У 90-і рр. XIX ст. викладання музики змінилось на краще. Як і раніше, навчання було спрямоване передусім на засвоєння вокально-хорового репертуару. Музичним заняттям у гімназіях відводилась 1 година на тиждень. Навчальна програма передбачала поетапне навчання. На першому й другому етапах подавали загальні відомості з теорії музики та сольфеджіо, а також практикували одноголосне виконання хорових творів. На третьому й четвертому етапах, незважаючи на обов'язкове виконання церковних

композицій, особливу увагу приділяли хоровому виконанню народних пісень і творам галицьких композиторів.

Наприкінці XIX ст. прогресивні музиканти й діячі культури Галичини, відчуваючи відсутність налагодженої системи музичної освіти, ставили питання про необхідність її реорганізації. І тільки на початку XX ст. в цій галузі відбулися певні зрушення. 1903 р. у Львові на базі «Союзу співацьких і музичних товариств» був заснований Вищий музичний інститут. У ньому передбачалося викладання композиції, сольного та хорового співу, гри на фортепіано, скрипці, віолончелі та інших інструментах. У 1912 р. було прийняте рішення про надання Вищому музичному інституту імені Миколи Лисенка.

Особливості професійної підготовки вчителів музики в перші роки радянської влади були обумовлені складними проблемами становлення педагогічної науки та завданнями загальноосвітньої школи, з одного боку, суперечливими чинниками розвитку радянського мистецтва і професійної музичної освіти – з іншого. Так, Московська державна народна хорова академія, яка була організована на базі колишнього Синодального училища, стала єдиним вузом, який здійснював підготовку спеціалістів із масового музичного виховання у 1918–1923 рр. Вона готувала інструкторів, організаторів та керівників вокальних колективів (хорів, ансамблів) для культурно-просвітницької роботи. Відсутність у програмах предметів педагогічного й методичного циклу свідчить про те, що необґрунтовано були забуті кращі традиції Синодального училища з підготовки вчителів співу [6]. А діючі в країні різноманітні курси, у роботі яких брали участь такі відомі музиканти, як Н. Брюсова, А. Кастальський, Н. Ковін, А. Лур'є, А. Преображенський, П. Чесноков, були нетривалими. Відсутність стабільних програм курсів не дозволяє виділити прогресивні тенденції в їхній методиці [4].

Все ж багато нового і важливого було створено в ці роки. Прогресивні ідеї Б. Асаф'єва, Н. Брюсової, В. Каратигіна, Н. Ковіна, С. та В. Шацьких, А. Шеншина, Б. Яворського, які були висунуті ще в дожовтневий час, знайшли офіційну підтримку радянського уряду, унаслідок чого були визначені мало чи не всі основні принципи дитячого музичного виховання (життєвість, наочність, опора на кращі зразки музичного мистецтва, пріоритет виховних завдань) та розроблені ефективні й цікаві методи навчання дітей.

Виховання національних педагогічних кадрів стало першочерговим завданням, тому виникла необхідність у створенні спеціальних навчальних закладів з підготовки висококваліфікованих учителів музики. Це привело до перебудови професійної художньої освіти, внаслідок чого музичні навчальні заклади були поділені на три типи: музична школа, музичний технікум (пізніше училище), консерваторія. Типізація шкіл в Україні була дещо іншою, ніж в РРФСР. Наркомос України у 1923–1925 рр. визнав за доцільне утворити триланкову систему музичної освіти. Нижча ланка називалася профшколою, середня – технікумом, вища – інститутом.

З урахуванням вимог музичної культури до підготовки спеціалістів усіх профілів була проведена реформа консерваторій, яка визначила їхню нову структуру. Так, наприклад, до складу трьох факультетів Московської консерваторії (МДК), входив і новостворений – інструкторсько-педагогічний (ІПФ) з відділеннями музичного виконання, музично-теоретичним та загальної музичної освіти. Останнє і проводило підготовку вчителів музики для загальноосвітніх шкіл [1, с. 226].

Інструкторсько-педагогічний факультет Київського Вищого музично-драматичного інституту ім. М. Лисенка готував педагогів для спеціальних навчальних закладів (відділ професійної освіти) і музикантів-інструкторів, організаторів, керівників робітничих і селянських клубів (відділ музичного виховання). Основним у роботі інституту був «виробничий принцип», який позначився насамперед на навчальному плані ІПФ. Він полягав у тому, що на I та II курсах головну увагу приділяли роботі студентів у класі з фаху та вивченню теоретичних предметів, на III та IV курсах – виробничій практиці студентів: виступи з самостійними програмами й педагогічна практика в «дитячій лабораторії» інституту, де кожен студент працював з учнем 2 рази на тиждень під керівництвом педагога з фаху. По закінченні інституту випускник працював самостійно в одній з музичних профшкіл міста і тільки після цього одержував диплом.

Аналіз навчальних планів інструкторсько-педагогічного факультету Московської консерваторії показав, що вокально-хоровій підготовці приділялося більше уваги, ніж інструментальній. Так, наприклад, на предмет «хоровий клас» відводили по 4 год. на тиждень (на I, II, III курсах), на предмет «постановка голосу» – по 40 хв. (індивідуально на I та II курсах), «Методика та практика керування хором (з основами диригентської техніки)» вивчалася на II курсі по 2 год. на тиждень (лекц. та практик.). На хоровому відділенні навчальним планом передбачалися такі предмети: «Читання хорових партитур» (I, II курси по 1 год. на тиждень, групові заняття), «Хорова література» (I, II курси по 2 год. на тиждень, групові заняття), «Клас хорових аранжировок» (III курс, по 2 год., групові заняття), «Методика хорового співу» (IV курс, по 2 год. лекції). А предмет «Загальний курс фортепіано» передбачав 1 годину на тиждень (інд.), «спеціальне

фортепіано» вивчалось тільки на відділенні слухання музики також по 1 год. на тиждень (інд.). Позитивним було те, що ці предмети вивчалися протягом усього терміну навчання, тобто 4 роки [8].

Підготовка фахівців з масового музичного виховання тривала 8 років, з яких 4 роки навчання – на відділі загального музичного виховання музичного технікуму при МДК. Навчальний план технікуму (педагогічний відділ) передбачав предмет «Хоровий клас» (4 години на тиждень на I курсі) та «Методика хорового співу та хорова література» (4 год. на тиждень на II курсі). 1926 року до навчальних планів музичних технікумів (інструкторсько-педагогічний відділ), окрім хорового та сольного співу (6 та 1 год. на тиждень на I та II курсі) з III курсу введено «Методику хорового співу» та «Техніку керування хором» (по 4 год. на тиждень) [9].

У 1923 р. при Київській консерваторії створено факультет музичного виховання, який готував викладачів для трудових шкіл і дитячих установ усіх типів. Його головне завдання – озброїти студентів основними методами музичної підготовки. Вони опановували педологію, педагогіку, історію педагогічної науки; гру на фортепіано, скрипці, в ансамблі народних інструментів; хоровий спів та керування хором; вивчали спеціальну фізкультуру; постановку голосу, ритміку; дитячі ігри; дитячий хор та оркестр.

Результатом творчого пошуку видатних музичних педагогів стала своєрідна система навчання на музично-педагогічному факультеті Московської консерваторії (1930-1940 рр.), яка забезпечувала високий рівень і рівноцінність музично-теоретичної, вокально-хорової та інструментальної підготовки майбутніх учителів музики. Відкриття такого факультету на базі колишнього інструкторсько-педагогічного було спрямоване на якнайшвидше покращення та стабілізацію системи підготовки вчителів. Подібні факультети були створені в 30-і роки і в інших консерваторіях країни.

Родоначалник нинішніх мистецьких факультетів педагогічних університетів – музично-педагогічний факультет Московської консерваторії – мав більш досконалу систему навчання. Це було зумовлено кількома чинниками: по-перше, він був організований у кращому музичному вузі країни, який мав гарні традиції щодо підготовки професійних музикантів (педагогів і виконавців); по-друге, до викладання на факультеті були залучені висококваліфіковані фахівці в галузі дитячого музичного виховання (Н. Гродзенська, М. Румер, В. Шацька), видатні хормейстери та композитори, які мали досвід із підготовки вчителів музики (М. Данілін, Г. Дмитревський, А. Нікольський, І. Пономарьков, П. Чесноков), відомі музичні діячі, викладачі музично-теоретичних та інструментальних дисциплін (Л. Баренбойм, Л. Гольденвейзер, Ю. Келдиш, М. Раухвергер, В. Розанов, І. Способін); по-третє, навчання проводилось за спеціальними програмами, які були розроблені викладачами цього ж факультету з урахуванням специфіки професії вчителя музики та рівня загальномузичної підготовки студентів [5].

Навчальний план музично-педагогічного факультету 1940 р. був найбільш досконалим і розкривав зміст 5-річного навчання зі спеціальності «Музичне виховання в загальноосвітній школі». На нашу думку, у цілому він відповідав вимогам до підготовки фахівця широкого профілю, яким повинен бути вчитель музики. Вихованню різнобічного музиканта сприяло різноманіття спеціальних предметів, до яких входили: фортепіанний та камерний класи, вокально-хорові дисципліни (хоровий клас, керівництво хором, сольний спів), ритміка, музична література, педагогіка з методикою музичного виховання [7].

На нашу думку, загалом він відповідав вимогам до підготовки фахівця широкого профілю, яким і повинен бути вчитель музики.

Аналіз вітчизняної системи професійної підготовки вчителів музики першої половини ХХ століття дозволяє виявити позитивні тенденції у вокально-хоровій підготовці студентів провідних музичних і педагогічних навчальних закладів із метою їхнього застосування в сучасних умовах.

Література

1. Из истории советского музыкального образования // Сб. материалов и документов. 1917 – 1927. – Ленинград : Музыка, 1969.
2. Козицький П. Спів і музика в Київській академії за 300 років її існування / Пилип Козицький. – Київ : Муз. Україна, 1971. – 148 с.
3. Металлов В. Синодальное училище церковного пения в его прошлом и настоящем / Василий Металлов. – Москва, 1911. – 149 с.
4. Музыка в единой трудовой школе. – Пб., 1919. – Вып. 1.
5. Российский государственный архив литературы и искусства в г. Москве: Фонд 658, оп. 18, д. 907, 908, 909, 918.
6. Российский государственный архив литературы и искусства в г. Москве: Фонд 666, оп. 1, д. 20, 30.
7. Российский государственный архив литературы и искусства в г. Москве: Фонд 962, оп. 4, д. 491.
8. Учебные планы Московской консерватории. Инструкторско-педагогический факультет. Отделение общего музыкального образования // Художественное образование: Учебные планы музыкальных и художественных вузов. – Москва : Главпрофобр, 1927. – Вып. 12. – С. 46-49.
9. Учебные планы музыкальных техникумов // Музыкальное образование. – 1926. – № 3-4. – С. 117-121.
10. Чтение хоровых партитур в связи с управлением хором // Программы Регентского училища: Регентское отделение. – СПб. : Труженик, 1910. – с. 7-11.

References

1. Yz ystoryy sovetskoho muzykalnogo obrazovanyy // Sb. materyalov i dokumentov. 1917–1927.– Lenynhrad: Muzuka, 1969.
2. Kozytskyi P. Spiv i muzyka v Kyivskii akademii za 300 rokiv yii isnuvannia / Pylyp Kozytskyi. – Kyiv : Muz. Ukraina, 1971. – 148 s.
3. Metallov V. Synodalnoe uchylyshche tserkovnoho peniya v eho proshlom y nastoiashchem / Vasylyi Metallov. – Moskva, 1911. – 149 s.
4. Muzyka v edynoi trudovoi shkole. – Pб., 1919. – Вър.1.
5. Rossyiskyi hosudarstvennyi arkhyv lyteraturu y yskusstva v h. Moskve: Fond 658, op.18, d. 907, 908, 909, 918.
6. Rossyiskyi hosudarstvennyi arkhyv lyteraturu y yskusstva v h. Moskve: Fond 666, op.1, d. 20, 30.
7. Rossyiskyi hosudarstvennui arkhyv lyteraturu y yskusstva v h. Moskve: Fond 962, op.4, d. 491.
8. Uchebnye plany Moskovskoi konservatoryy. Ynstruktorsko-pedahohycheskyi fakultet. Otdelenye obshcheho muzykalnogo obrazovaniya // Khudozhestvennoe obrazovanye: Uchebnye plany muzykalnykh y khudozhestvennykh vuzov. – Moskva : Hlavprofobr, 1927. – Vyp.12. – S.46-49.
9. Uchebnye plany muzukalnykh tekhnikumov // Muzukalnoe obrazovanye. – 1926. – № 3–4. – S. 117-121.
10. Chtenye khorovukh partytur v svyazy s upravlenyem khorom // Prohrammu Rehentskoho uchylyshcha: Rehentskoe otdelenye. – SPb. : Truzhenyk, 1910. – s.7–11.

УДК [378.091.2:61-051]:[001.89:159.955-027.561]

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ У ПРОЦЕСІ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

М. А. Пайкуш

Науково-теоретичне мислення медика пов'язане з відкриттям нових фактів, закономірностей, теорій, що розкривають перебіг конкретного патологічного процесу, пізнання конкретних нозологічних одиниць. Вміння професійно мислити забезпечує освіченість, впевненість, вміння отримувати й аналізувати інформацію, готовність здійснювати активну дослідницьку діяльність, відстоювати власну точку зору, сміливість у наукових поглядах. Розвиток професійного мислення відбувається у студентському науковому гуртку, наукова діяльність у якому сприяє поглибленню та творчому засвоєнню знань із природничих і фахових дисциплін, умінню працювати з науковими джерелами, аналізувати отриману інформацію, узагальнювати її, робити висновки.

Ключові слова: професійне мислення лікаря, дослідницька діяльність майбутнього лікаря, диференційована діагностика, студентський науковий гурток.

FORMATION OF PROFESSIONAL THINKING OF THE FUTURE DOCTOR IN THE PROCESS OF RESEARCH ACTIVITY

M. Paykush

The reformation of medical education is directed to find effective technologies that provide preparation of highly qualified doctors who can perform their duties competently. Changes are based not on the transfer of a large number of knowledge, but on the development of student abilities and their cognitive activity in the form of observation, imagination, memory, attention and thinking. Diagnostic of diseases is the most important aspect of the practice of the doctor. Conduction of a complete pathogenetic treatment and determination of prognosis are impossible without it. The ability to conduct differential diagnostics, which is based on the integration of fundamental natural and professional knowledge has a special significance for the future doctor. The ability to correctly diagnose the disease requires not only knowledge of the medicine problems, but also the advanced clinical thinking of the doctor, which include a certain worldview and the features of intellectual processes the purpose of which is solving medical problems. The broader concept is the scientific and theoretical thinking of the physician, which is associated with the discovery of new facts, patterns, theories that reveal the course of a particular pathological process, the knowledge of specific nosological units. The ability to think professionally provides the necessary features of a modern doctor: education, confidence in their actions and knowledge, developed logical thinking, ability to receive and analyze information, conscious readiness to engage in active research activity, defend their own point of view, courage in scientific views. The development of professional thinking occurs in the student's research circle. Scientific activity of students in the circle promotes not only the deepening and creative acquisition of knowledge in natural sciences and professional disciplines, but also the ability to work with different scientific sources, analyze received information, generalize it, make conclusions, which helps successfully accomplish the tasks set by education, promotes the expansion of the scientific outlook, rational use of free time, self-realization of the personality of the future doctor.

Key words: professional thinking of the doctor, research activity of the future doctor, differential diagnostics, student's scientific circle.